

Arjantin'de "Kaybolan" İnsan Kalıntılarının Araştırılması

Dr. Bülent SAVRAN*

Haziran 1984'de Arjantin Kaybolan Şahıslar için Ulusal Komisyon'un AAAS'dan (American Association for the Advancement of Science) üzerine "kaybolan" insanların kimlik tesbiti ve "kaybolan" insan kalıntılarının, tıbbi ve bilimsel araştırılmasına gözlemci ve yardımcı olmak amacıyla Arjantin'e 7 üyeli bir delegasyon gönderildi. "Kaybolma" terimi, Arjantin'de askeri kuralların uygulandığı dönem olan 1976 ile 1983 yılı arasında öldürülen veya kaybolan binlerce şahıs için kullanılmaktadır.

Arjantin başkanı Raul Alfonsin, Aralık 1983'de, Kaybolan Şahıslar için Ulusal Komisyonu kurarak, önceki 7 yıllık askerlerin hükümsüzlüğü döneminde "kaybolan"ların akıbetlerini ve tüm insan hakları ihlallerini araştırmayı amaçlamıştır.

Aralık 1983'de kurulmasından beri, yazar Ernesto Sabado başkanlığında, 12 bağımsız üyeden oluşan komisyon, 1975'den beri kaybolan 8800 kişi hakkında tanıklarla görüştü. Bunlar "kaybolanların" arkadaşları, akrabaları, eski tutuklular ve asker ve polislerdi.

İfadeler, komisyonunun Buenos Aires'deki merkez kurumunda ve Bahia Blanca, Rosario, Cordoba ve Mardel Plata'daki ofislerinde kabul edildi ve bir merkezi bilgisayara işlenerek, insan hakları grubunda toplanan belgeler birbirleriyle karşılaştırıldı. Komisyon "kaybolanların halihazırda düşünülen-den çok daha fazla olduğunu iddia etti ve komisyon üyeleri ülkenin 22 vilayetinden 9'una yolculuk ederek emanetleri kabul ettiler.

Komisyonun çalışmasında şaşırtıcı bir bulgu, asker ve polis tarafından yönetilen 280 eski gizli tutuklama merkezine ait dökümanlardı. Buenos Aires'in hemen dışında bulunan el Vesubio denilen bu tür merkezlerden birini, bir yargıç ve bir de komisyon üyesiyle ziyaret etti. Merkez 1979'da ordu tarafından kısmen yıkılmış binasını gezerken yargıç, burada 1976 ile 1978 arasında, ordu ve polis otoritesi altında yüzlerce tutuklunun nasıl tutulduğunu anlattı. Yargıca göre merkezin asıl amacı, tutukluları, işkenceyle sorguya çekmekti. İşkence görenlerden çok azının ancak, adam kaçırmaya ve diğerlerine işkence etmeye katılmayı kabul ederlerse, hayatlarını kurtardıklarını anlattı. el Vesubio'da 500'ün üzerinde insan tutukluydu ve işkence görüyordu. Sadece küçük bir oranda kişi hayatta kaldı ve sonradan merkezin aktiviteleri konusunda komisyona

ifade verdi. Büyük çoğunluk ise komisyonun kaybolanlar listesindedir.

Komisyon, mahkeme yetkisiyle El Vesubio gibi eski gizli tutuklama merkezlerinin dökümanlarını ortaya çıkardı. 13 Mayıs'da Cordoba'da bir federal mahkeme, 3 askeri gizli tutuklama merkezinin (La Perla, La Perla Chica ve Escuelita da Malazueno) aktivitelerini 3. Kolordunun gözlemciliğinde ayrıntılı olarak açıkladı. Mahkemenin açıklamalarıyla komisyon, işkence ve cinayetlerin ancak 3. Kolordu Komutanlığının bilgisi dahilinde ve katılımıyla yapılabileceğini kabul etti. Bir asker tarafından verilen ifadeye göre, La Perla'da tutuklananların çoğu buradan götürülerek öldürülmüş ve toplu mezarlara gömülmüşlerdi.

"Kaybolmuş" çok sayıdaki Arjantinli'nin öldürüldükten sonra, yok edilmeleri yüzünden çoğu vakanın kimlik tespiti mümkün olmadı. Örneğin, komisyonun elindeki çok sayıdaki belge, kaybolanların çoğunun Güney Atlanlık Okyanusuna havadan atıldığını göstermektedir, bu nedenle cesetlerin bulunması söz konusu dahi olamaz. Daha da ötesi, tek veya toplum isimsiz mezarlardan son zamanlarda çıkarılan cesetlerde el, ayak ve hatta dişlerin olmadığı görülmüştür. Bu fetih-i kabirlerin yapılış şekilleri ve acele yapılmaları, buldozer kullanımı gibi nedenler, insan kalıntılarının adli idenfikasyonunu engellemektedir.

Bu problemlere, ölü yakınlarının, yerel otoritelere güvensizliği yüzünden, "kaybolanların" ölmeden önceki durumlarıyla ilgili dental ve tıbbi röntgen grafileri gibi bilgi ve belgeleri vermekte tereddütte olmaları da eklendi. Ayrıca yeterli ekipman, yeterli alan ve eğitilmiş personel gibi konulardaki eksiklikler, böylesine önemli bir işi tamamlamamızı engelledi. Kalıntıların tanımlanması, zamanla odontolojik ve antropolojik yöntemlerle, ancak minimal şekilde yapılacaktır. Örneğin Buenos Aires'in yerel yetkilileri, mezardan çıkardıkları 288 cesetten 3 tanesinin kimliğini saptayabilmişler ve keşfedilen cesetlerin ancak küçük orandaki kısmını analiz edebilmişlerdir.

Arjantin'de kaldıkları sürede, AAAS üyeleri, Kaybolan Şahıslar için Ulusal Komisyonu ve yargı, tıp ve diğer adli bilimcilerle, hükümet üyeleri ve insan hakları grubu üyeleri ve "kaybolanların" yakınlarıyla tanıştılar. Buenos Aires, Cordoba ve La Plata şehirlerinde El Vesubio gibi eski gizli tutuklama merkezleri kadar, tek ve toplu mezar alanlarını, morgları ve adli kuruluşları ziyaret ettiler. Bu şehirlerin her birinde fetih-i kabir, kimlik tanımlanması ve tek veya toplu mezarlarda bulunanların muhtemel ölüm nedenlerini araştırmada yararlı olacak işlemler ve adli teknik uygulamalar konusunda sempozyumlara katıldılar. Bu tür teknik uygulamalar konusunda sempozyumlara katıldılar. Bu tür teknik uygulama ve işlemler, arkeolojik, antropolojik, radyolojik ve odontolojik yöntemlerle, ölüm öncesi

* Dicle Üniversitesi Hastanesi Adli Tıp, Diyarbakır

dental ve medikal x-ray kayıtlarının, bulunan ceset kalıntılarıyla mukayesesi esasına dayanır.

"Kaybolanların" küçük bir yüzdesi için dahi olsa, kimlik tayini ve ölüm nedeni tespiti, bize göre sonuç olarak, bu ölümlerin sorumlularını yargı önüne getirmek için objektif ve bilimsel bulgular vermektedir.

İnancıl bakış açısından ise aileler sevdiklerinin yazgısını bilmekte ve onlara özel bir mezar ayırbilmektedirler. Yine adli belgelerin hazırlanmasını müteakip açılan davalarla, yönetimlerin uygulamaları, kontrol edilebilmekte, bu tür olayların gelecekte Arjantin'de veya herhangi bir başka yerde tekrarlanmamasına yardımcı olunmaktadır.

"Kaybolanların" trajedisi herşeyden önce ulusal bir problemdir ve çözümünü için ulusal çapta bir efor sarfedilmelidir. Şurası çok açıktır ki, fethi-kabir, bulguları önümüze getirirse de, insan kalıntılarının tanımlanması biraz da yerel enstitülerin çalışmalarına bağlıdır. Kaybolan şahıslar için Ulusal Komisyonuna ve Arjantin hükümetine aşağıdaki noktaları dikkate almalarını tavsiye ediyoruz.

1- Mümkün olduğunca hızlı şekilde, sadece "kaybolan" insanların kalıntılarının tıbbi ve bilimsel araştırmasına yönelmiş bir ulusal merkezin kurulması, tüm feth-i kabir işlemlerinin iyi eğitilmiş adli bilimciler yönetiminde yapılmaya kadar ertelenmesi;

2- Ulusal merkezin yönetimi tercihan bir yargıca verilmeli ve geniş araştırma yetkisi olduğu gibi, diğer yerel mahkemelerin de üzerinde olmalıdır.

3- Ulusal merkezde adli arkeolog, antropolog, patolog, odontolog, radyolog ve diğer adli bilim uzmanları bulunmalıdır. Adli çalışma grubu ulusal merkezin dışında çalışmalı ve ilgili yerleri ziyaret ederek, "kaybolan" insanların kalıntılarını ortaya çıkarmalıdır.

4- Merkezin direktörü ve adli çalışma grubu yalnızca, insan kalıntılarının günışığına çıkarılması ve tüm materyalin, ulusal merkeze sistematik muayene, analiz ve saklama amacıyla naklinden sorumlu olmalıdır.

5- Ulusal merkezde bilgisayar sistemi kurularak, pre ve post mortem bulguların kurbanlarının kimlik tespiti için karşılaştırılmasında kullanılmaktadır. Ölüm öncesi bulgular "kaybolanların" aileleri ve arkadaşlarından açık fizik özellikleri ve en önemlisi dental ve medikal x-ray kalıntıları toplanmalıdır.

Ayrıca AAAS delegasyonu temsilcileri, Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültürel organizasyonu (UNESCO) gibi tüm uluslararası kuruluşlara, "kaybolan" insanların kalıntılarının tıbbi ve bilimsel araştırmaları için bir ulusal merkezin kurulması ve sürdürülmesine yardımcı olacak finansman olanaklarının sağlanmasını önermiştir.

İnsan Üstünde Deneysel ve Aydınlatılmış Onam

Dr. Nermin ERSOY*

Tıpta insan üstünde deneylerin iki büyük amacından biri, hastalıkların nedeni, yapısı ve patolojisini öğrenmek, diğeri ise, hastalıkların önlenmesi ve tedavi edilmesinde daha etkili yöntemler bulmaktır¹.

İnsanların denek olarak kullanıldığı biyomedikal araştırmalar sadece hastaları değil, sağlıklı bireyleri de içermektedir. Hastalar, genellikle kendi tedavilerinde daha başarılı sonuçlar elde etmek için yeni bir tanı, tedavi yöntemi veya yeni bir ilaç uygulamasına denek olarak katılabildiği gibi, sağlıklı bireyler de, herhangi bir tıbbi araştırmaya gönüllü olarak katılmaya karar verebilirler^{1,2}. Örneğin, piyasaya çıkacak yeni bir ilacın etki mekanizması hakkında bilgi edinmek için bu ilacı kullanmayı, ilacı kullandığı süre boyunca bazı tetkiklerin yapılmasını kabul edebilirler.

Biyomedikal araştırmaların yöntemleri bilimselliğe uygun olması gerektiği gibi, ahlak ve etik değerlere, ilkelere dayandırılması da zorunludur. Bu zorunluluk, kendisinin ya da başkasının en iyi faydası için, kendini tehlikeye sokmayı kabul eden bireyin haklarının korunması gereğinden doğmaktadır^{3,1}. Burada kendimize sormamız gereken soru, ne kadar fayda elde etmek için, ne kadar tehlike göze alınmalıdır?

Bu sorunun cevaplarını iki büyük felsefi kuramda bulabiliriz. **Faydacı Kuram** (Utilitarian Theory) a göre: insan üstünde deneyler ahlak değerlerine uygundur. Bir çok insanın yararını elde etmek için, bir kaç kişi fedâ edilebilir anlayışı, kuramın esasını oluşturmaktadır. Amaç daha büyük sayıda insan için, en iyi faydanın elde edilmesidir, burada bireyin en iyi faydasından sözedilmemelidir. Bu nedenle deneğin aydınlatılmış onamını almak mutlak değildir. Faydacı kuramcılara göre de, toplumun değersiz insanları dediği ölümler, ölecek durumda olanlar ve ölüme mahkum suçlular toplumun en iyi faydası için denek olarak kullanılabilir. **Ödev Bilim Kuramı** (Deontologic Theory)'na göre ise: birey asla araç olarak kullanılmamalıdır, amaç için kullanılmalıdır. Başkasının en iyi faydasını elde etmek üzere bireyin özerkliği zedelenemez. Bireyin özerkliğini korumak için araştırma deneklerinin, araştırmaya onam verebilecek şekilde aydınlatılmış olması gerekmektedir. Denek olan birey araştırmanın amacını, yapısını, yararlarını ve tehlikelerini bilmiyorsa, anlamamışsa onam vermiş kabul edil-

* İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi